

Glede na to, da je o »Crkvi bosanski« bilo precej napisanega in je bilo izoblikovanih več teorij, od katerih sta prevladovali dve (da je »Crkva bosanska« bila dualistična in tako v povezavi z bogumilstvom in pa, da je bila v bistvu pravoslavna cerkev, ki je imela lastno hierarhijo), nam avtor podaja razvoj te problematike. Večdar pa, kot pravi, se poizkuša v svoji študiji razlikovati od drugih piscev po tem, da različnim pogledom na ta problem ne daje nobene prednosti in se postavi na stališče, da je treba uporabljati le vire, ki se tičejo Bosne, saj ne smemo pozabiti, da je bila Bosna zaostala in neizobražena (backward and uneducated country); ki ni mogla uporabljati ali prenašati katerokoli religiozno smer na domača tla iz drugih dežel. Tako naj bi uporabljali pri proučevanju tega problema le domače vire ali pa tuje, ki so specifični za bosansko zgodovino. Ker pa se nobeno religiozno gibanje ne more razvijati iz vakuumu, avtor seveda upošteva obstoj katoliške in pravoslavne cerkve, duhovništva ter same populacije na ozemlju »Crkve bosanske«, vendar pa poudarja, da vsa verska zgodovina v Bosni zavzema prostor v kmečkem okolju, ki pa razlikuje bosansko herezijo od ostalih tako npr. v južni Franciji in severni Italiji po tem, da so tu heretična gibanja bistveno »urbana« gibanja. Posvečena je precejšnja pozornost virom, njihovi vsebini in njihovi vrednosti, ki je odvisna od njihove avtentičnosti, oziroma iz kakšne sredine prihajajo ali pa tudi kako so do sedaj interpretirani. Do sedaj napisano literaturo in seveda tudi vire avtor analizira v svojem, lahko bi rekli drugem delu knjige, kjer nam poda razvoj zgodovine »Crkve bosanske«.

Ob tem pa bi želeli opozoriti še na delo zagrebškega zgodovinarja profesorja Jarošlava Šidaka, Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu (Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1975), kjer avtor, ki že preko štirideset let posveča temu problemu pozornost, ponovno objavlja petnajst razprav, ki so nastale od leta 1950 do leta 1969. Razprave so, kot piše avtor, vse razen ene ohranile prvotno obliko, majhne spremembe v vsebini pa so vse objasnjene s kritičnimi pripombami, ki tudi beležijo vso novo literaturo. Posebno pomemben pa je historiografski pregled literature, ki je širši, kot je izražen v naslovu Problem »Crkve bosanske« u poratnoj historiografiji. Delo nam daje tako celoten pregled problematike heretične »Crkve bosanske«. Ker pričujoči zapis noče in ne more biti ocena doktorske disertacije ameriškega zgodovinarja Johna V. A. Finea, mlajšega, delo pa bi oceno zaslužilo, že zaradi tega, ker obravnava jugoslovansko problematiko o kateri »ističe da ni u jednom problemu u jugoslovenskoj historiografiji nije tako izvanredno teško dobiti pouzdano historijsko svjedočanstvo kao u slučaju heretičke »Crkve bosanske« (Petar Korunić, Prinosi Jarošlava Šidaka problemu heretičke »Crkve bosanske« i bogumilstva, Dometi 10, 1977; str. 49), in ker tudi delo nosi smeli naslov Bosanska cerkev: Nova interpretacija (podčrtal V. S.), smo opozorili tudi na delo Jarošlava Šidaka, ki je izdano v istem letu kot delo Johna V. A. Finea in v katerem »pažljivi čitalac može sintezu onde naći« (ibid., str. 70).

Vasko Simoniti

Leopold Steurer, Südtirol 1919—1939; Karl Stuhlpfarrer, Südtirol und der zweite Weltkrieg; Tagung für Zeitgeschichte, 27. Mai 1977; Südtiroler Hochschülerschaft, Bozen 1977, 47 str.

V pričujoči knjigi sta objavljena dva referata z zborovanja o sodobni zgodovini, ki je bilo v Boznu (Bolzano) 27. maja 1977.

Leopold Steurer je v svojem referatu »Južna Tirolska 1919—1939« obravnaval zgodovino te dežele s štirih, v dosednji historični literaturi o razvoju južnotirolskega vprašanja med obema svetovnima vojnama manj obravnavanih aspektov: političnega razvoja v okviru južnotirolske narodnostne skupine v dvajsetih in tridesetih letih (oblikovanje dveh političnih taborov Deutscher Verband Südtirol na eni in Völkischer Kampfring Südtirol na drugi strani); južnotirolskega problema v zunanji in narodnostni politiki Weimarske republike in Tretjega rajha; odnosa Južnih Tirolcev oziroma njihovega političnega vodstva do fašizma in nacionalsocializma; vloge južnotirolskega vprašanja v celotnem kompleksu nemško-italijanskih odnosov kot tudi v okviru mednarodne evropske politike med obema svetovnjima vojnama.

Nemške južnotirolske stranke (liberalna in ljudska) so v demokratičnem obdobju Italije po prvi svetovni vojni ustanovile Nemško zvezo (Deutscher Verband), južnotirolski socialisti pa so v tem obdobju delovali skupaj z italijanskimi, ki so glasovali v italijanskem parlamentu kot edina stranka proti zakonu o priključitvi Južne Tirolske k Italiji. Predstavniki Nemške zveze so, kar je zelo zanimivo, po-

zdravili zmago fašizma v Italiji leta 1922. Proti politiki Nemške zveze, zlasti proti politiki njenih voditeljev iz vrst velike buržoazije, ki niso bili pripravljene podrediti svojih gospodarskih koristi nacionalnim interesom Južnih Tirolcev, so nastopili kritiki iz vrst študentov, politiziranih skupin mladih ljudi in »ljudi iz vrst navadnega ljudstva«, kot se izraža avtor. Le-ti so se leta 1928 združili v organizaciji »Gau-Jugend-Ring«, iz katere je leta 1933 nastala Völkischer Kampfring Südtirol, nacionalno-socialistična organizacija, ki je do leta 1939 popolnoma prevzela vodstvo podtalne dejavnosti v deželi.

Weimarska republika je z vsemi silami tako moralno kot materialno pomagala južno-tirolskim Nemcem v njihovem boju za narodnostne manjšinske pravice, podpirala pa je tudi njihove zahteve po samoodločbi. Južnotirolsko vprašanje je v okviru italijansko-nemških odnosov postalo ponovno aktualno po Anschlusu Avstrije leta 1938, ko je nemško-italijanska meja dosegla Brenner. Temu je kmalu sledilo »Berlinsko soglasje«, ki je predvidelo izselitev južno-tirolskih Nemcev na področje Reicha. Leopold Steurer je govoril tudi o ekonomskih posledicah, ki bi jih prinesla izselitev Južnih Tirolcev. Gre za problematiko ponovne poselitve izpraznjenega, zlasti planinskega prostora in povrnitve vrednosti premoženja (nepremičnin).

Hitler je že v Mein Kampf, kot tudi v svoji brošuri »Die Südtirolfrage und das deutsche Bündnisproblem« (1930) ugotovil, da ne bi nemška vlada, če bi bila pod vodstvom NSDAP, nikoli postavila zahteve Italiji po reviziji državne meje na Brennerju zaradi potrebe po sodelovanju in prijateljstvu s fašistično Italijo. To je bilo potrjeno tudi leta 1931, ko so črtali iz uradnega programa NSDAP zahtevo po reviziji te meje.

Karl Stuhlpfarrer je v svojem prispevku »Južna Tirolska in druga svetovna vojna« obravnaval vprašanje opcij, glasovanja o državljanstvu Južnih Tirolcev. Le-tem so z Berlinskimi soglasjem med nemškimi nacisti in italijanskimi fašisti dali dve možnosti za rešitev njihovega manjšinskega vprašanja. Glasovali so lahko za italijansko ali nemško državljanstvo. Z glasovanjem za italijansko državljanstvo so se odločili, da bodo ostali v Italiji, s tem so se odrekli manjšinski zaščiti; z glasovanjem za nemško državljanstvo pa so pristali na izselitev na ozemlje Reicha. Ugotovil je, da je bil rezultat glasovanja o državljanstvu (84 % za Nemčijo, 14 % za Italijo) tudi rezultat dejstva, da je tistim Južnim Tirolcem, ki bi ostali v Italiji, grozila izselitev v južnejše predele Italije. V svojem prispevku se je ukvarjal tudi z vprašanjem zapletenega postopka izselitve, zlasti tistih, ki so imeli nepremičnine.

Zelo zanimivi so podatki o tem, kam naj bi izselili Južne Tirolce. Karl Stuhlpfarrer je ugotovil kot prvo možnost izselitev Južnih Tirolcev v Etiopijo, ki jo je predvidel Mussolini po napadu na to državo. Hitler je po Berlinskem soglasju predlagal najprej izselitev Južnih Tirolcev na Poljsko, nato v Alzacijo—Loreno, nato v Burgundijo in kot zadnjo možnost, tik pred zlomom Italije, na Krim.

Preseljevanje Južnih Tirolcev je bilo po zlomu Italije, septembra 1943, končano in je zajelo eno tretjino populacije, ki se je ob opcijah odločila za Nemčijo. Za slovenske zgodovinarje je zanimivo dejstvo, da so opcije in nato izselitve zajele tudi prebivalstvo Kanalske doline, ki je bilo povečini slovenskega izvora in ki so ga izselili na Koroško.

Po zlomu Italije so Nemci ob pomoči nemškega prebivalstva Južne Tirolske uspeli razorožiti italijanske divizije. Južna Tirolska je sicer formalno ostala del Mussolinijeve socialne republike, vendar je bila podrejena »gauléiterju« Petru Hoferju, ki je bil direktno podrejen Hitlerju. Italijani niso imeli nobene vloge na tem področju, tako da bi si Nemci lahko v primeru zmage v drugi svetovni vojni takoj priključili Južno Tirolsko.

Matjaž Klemenčič

Janez Stergar, **Oris zgodovine Počitniške zveze Slovenije**. Ljubljana 1978, strani 62.

»Povod za snovanje revolucionarnih organizacij med bosanskimi srednješolci (je) dal Ivan Endlicher iz Ljubljane, gimnazijski eksternist in predsednik tako imenovane Jugoslovanske počitniške zveze.« Odlomek iz poročila avstrijskih preiskovalcev v zvezi s sarajevskim atentatom o vodji ene izmed organizacij, ki so predmet avtorjevih raziskovanj, je najboljši odgovor na vprašanje o smotrnosti in potrebi tovrstnega dela. Sam naslov in tudi dejstvo, da je bila knjižica izdana ob 85-letnici organizacije, bi lahko marsikoga hitro zavedla. Upoštevati pa je treba društveni zakon iz leta 1867, ki je prepovedoval dejavnost mladinskih političnih